

MEGALOPOLIS BOSTON – WASHINGTON

THOMAS BAUER

UVOD

Iako je proces urbanizacije na sjeveroistoku SAD relativno mlad, on je duboko ukorijenjen u američkoj prošlosti, ali i po mnogočemu jedinstven u svjetskim razmjerima. To je područje u prošlosti bilo svojevrsan laboratorij za nov način življenja i vrednovanja prostora, koji je poslužio kao obrazac razvoja sličnih regija širom svijeta. Danas je Boswash jedinstven primjer koncentracije političke i ekonomske moći kakva nigdje ne postoji na tako malom prostoru. Taj podatak posebno dobiva na težini kada se zna da je na njemu prije četiri stoljeća za naše, europske pojmove, vladala relativna pustoš. Za manje od tri stoljeća taj je prostor ostvario gospodarsku prevlast na svjetskom planu i do danas se razvio u najveći svjetski megalopolis. Te su promjene simbolično naznačene izgradnjom manhattanskih nebodera kojima je počela nova era u povijesti čovječanstva.

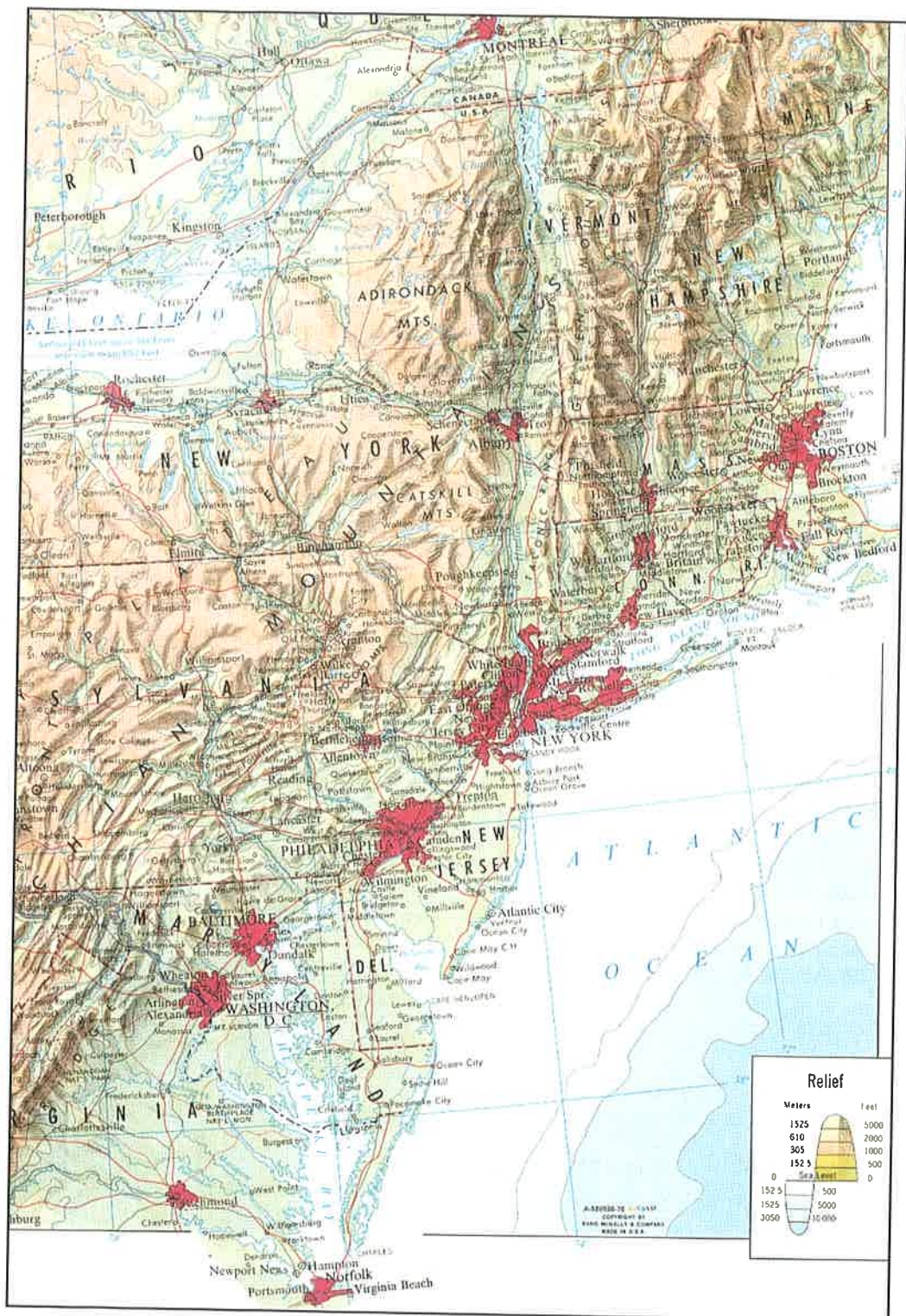
Što je, dakle, megalopolis? Etimološki taj pojam potječe od istoimene starogrčke riječi koja znači "veliki grad". Geografiju, kao znanost o suvremenoj prostornoj stvarnosti, svakako više zanima njegova semantička dimenzija. U Oxfordskom geografskom rječniku povezano s tim stoji: "U početku pojam koji je označavao istočnu obalu od Bostona do Washingtona, sada označava bilo koji kontinuirano izgrađen prostor s više od 10 milijuna stanovnika. Obično se formira međusobnim spajanjem konurbacija".

Kada je riječ o donjoj granici broja stanovnika, kao kriteriju koji bi određena regija trebala zadovoljavati da bi postala megalopolis, o tome postoje različita mišljenja. Tako J. Gottmann, autor prve studije o megalopolisu (1961), smatra da se megalopolisem može smatrati samo visokourbanizirana regija s više od 25 milijuna stanovnika, što zadovoljava samo desetak megalopolisa u svijetu.

Kao fenomen suvremenog doba, megalopolis se može promatrati s tri gledišta: kao proces, kao regija i kao mjesto/lokalitet u prostoru. S razvojnog stajališta megalopolis je dio društvenog procesa karakterističan za tercijarnu fazu urbanizacije. Temeljno mu je obilježje ekspanzija urbanizacije u okolicu. To ima za posljedicu da grad prestaje biti kompaktna, omeđena jedinica u prostoru i sve se više gubi nekadašnja dihotomija između urbanoga i ruralnog prostora.

Drugo obilježje megalopolisa velika je gustoća naseljenosti ($> 250 \text{ st/km}^2$), odnosno koncentracija urbanih jezgara gdje je ta gustoća još izrazitija. U većini slučajeva megalopolisi su se razvili uzduž polinuklearnih, obično izduženih osi. Takav smjer i oblik urbanizacije posljedica je razvoja urbanih jezgara, s važnim nacionalnim ili međunarodnim funkcijama, oko glavne osi prometa i komunikacije. Da bi postigli takvu važnost, megalopolisi su u početku uglavnom bili regionalni ili nacionalni organizatori ekonomije ili ulazna vrata za inozemni kapital u pojedine zemlje. Ključno značenje za takav njihov razvoj imalo je nekoliko čimbenika. Prije svega, to je povoljan smještaj (prostorna lokacija), odnosno geografski položaj, i sposobnost stanovništva da stvori akumulaciju kapitala. Potom i uspješno funkcionalno povezivanje/spajanje komunikacijskih i informacijskih tokova, te tokova kapitala, za što su se osobito stekli povoljni uvjeti za tercijarne revolucije u tijeku druge polovice 20. st.

Procesom metropolitanizacije došlo je do širenja urbanih nukleusa u okolicu, a time i sve veće prostorno-funkcionalne integracije unutar megalopolisa. Postojeće veze svih vrsta (vidljive i nevidljive) čine njegove gradove sve više međuovisnim, zbog čega sve izrazitije poprima značajke urbanizirane regije. Takva njegova dimenzija, kao urbanizirane regije, determinirana je uniformnošću procesa koji se

Sl. 1. Sjeveroistočni dio SAD s megalopolisom Boston - Washington
 Izvor: Rand McNally Goode's, 1992.

odvijaju unutar megalopolisa, visokim stupnjem unutrašnje kohezije i relativnim prostornim diskontinuitetom u odnosu prema okolici.

Angloamerički megalopolisi uglavnom su se formirali tako što su nakon poboljšanog gradskog prijevoza i urbane decentralizacije rasla predgrada, što je prouzročilo da su prijašnji odvojeni gradovi fizički srasli i/ili dijelili neke funkcije. U SAD-u se razvilo nekoliko takvih urbanih sustava koji su u novijoj literaturi imenovani kao akronimi. Tako je megalopolis Boston – Washington postao Boswash, Chicago – Pittsburg imenovan je Chipitts, dok je San Francisco – San Diego nazvan Sansan. Megalopolis Boston – Washington, odnosno Boswash, još se u literaturi naziva i Atlantic Seaboard Megalopolis (Atlantski obalni megalopolis) i prvi je takav stručno opisan urbani sustav.

OBUH VAT I PROSTORNA STRUKTURA MEGALOPOLISA

Urbanizirana regija Boston – Washington najstariji je i najveći američki megalopolis. Proteže se u dužini od oko 960 kilometara, od granice država Maine i New Hampshire na sjeveroistoku do Virginije na jugozapadu, dok mu širina varira od 50 do 150 kilometara, između atlantskog priobalja na istoku i nižih padina Apalačkog gorja na zapadu. Prostire se na području jedanaest američkih saveznih država i District of Columbia, a uključuje pet

velikih gradova, od kojih su četiri (Boston, New York, Philadelphia, Baltimore) bili najvažniji američki gradovi još u tijeku Američke revolucije, dok je Washington glavnim gradom postao 1800. godine (sl. 1).

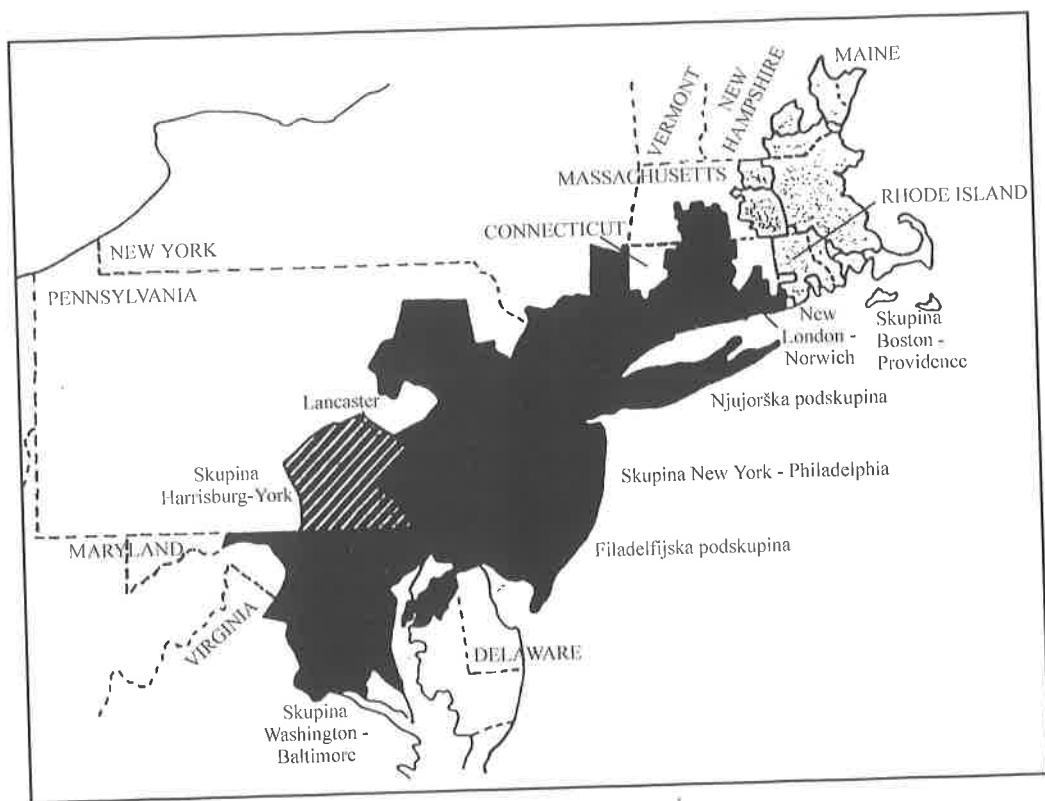
U okviru megalopolisa Boston – Washington izdvaja se nekoliko metropolitanskih područja (Metropolitan Area, MA), podijeljenih na posebne skupine i podskupine, sukladno odredbama Popisnog ureda (Census Bureaua).¹ Ta MA nisu uvijek međusobno fizički spojena, ali među njima postoji određeni stupanj funkcionalnog jedinstva. Zato su i ujedinjeni na osnovi mjerila funkcionalne integracije, slično kao i prostorno determiniranje MA (centralni grad i okolica dio su istog metropolitanskog područja, ako 15 i više posto zaposlenih što žive u okolici radi u centralnom gradu). Fleksibilnom primjenom takvog mjerila (10% ili 10 000 zaposlenih koji putuju između CMSA i MSA), u okviru ovoga megalopolisa izdvajaju se: skupina Boston-Providence, New York-Philadelphia s dvije podskupine - njujorškom i filadelfijskom, zatim Washington-Baltimore te manja skupina Harrisburg-York. Megalopolis također uključuje i tri dodatna, samostalna metropolitanska područja (MA) koja su fizički spojena s njim, ali ne zadovoljavaju funkcionalno mjerilo za formalnu uključenost u megalopolis (>10% ili 10 000 zaposlenih u drugim MA). To su: Scranton-Wilkes-Barre-Hazleton, Lancaster i New London-Norwich (sl. 2).

¹ Koncept metropolitanskih područja (Metropolitan Area, MA) temelji se na postojanju središta određenog područja s nukleusom u mjestu najveće koncentracije stanovništva, i okolnih naselja koja imaju visok stupanj ekonomske i socijalne integracije sa središtem.

Prema standardima iz 1990. svaka MA mora zadovoljavati sljedeće kriterije: da uključuje najmanje jedan grad s više od 50 000 stanovnika, urbanizirano područje, koje definira Popisni ured (Census Bureau), s najmanje 50 000 stanovnika, odnosno ukupnu populaciju od najmanje 100 000 stanovnika (u Novoj Engleskoj 75 000).

Okrug (County) u kojem se nalazi centralni grad postaje središnji, uz mogućnost priključenja bilo kojega od susjednih okruga koji ima barem 50% stanovništva u urbaniziranom području koje okružuje najveći grad. Pridruženi "vanjski okruzi" uključeni su u MA ako zadovoljavaju specifične zahtjeve u pogledu usmjerenosti na centralni grad (npr. broj zaposlenih koji putuju u njega na posao) i zahtjeve metropolitanskog značaja (gustoća i postotak urbanog stanovništva). Zakon dopušta da se unutar MA s više od milijun stanovnika formiraju zasebne komponente regije, ukoliko se to korespondira s lokalnim zahtjevima i potrebama takvih područja. Takve regije zovu se PMSA (primary metropolitan statistical areas), a metropolsko područje koje sadrži više PMSA definira se kao CMSA (consolidated metropolitan statistical area). Metropolitanska područja (MA) koja nisu definirana kao CMSA ili PMSA označena su kao MSA (metropolitan statistical areas).

Metropolitansko područje (MA) temelji se na okruzima (county) jer su to najmanje prostorne jedinice za koje postoji širok spektar statističkih podataka. U Novoj Engleskoj MA se, međutim, temelje na gradovima jer su to sastavni dijelovi okruga te lokalno imaju veliku važnost. To je razlog što, uz podatke za okruge, u Novoj Engleskoj postoje i podaci za okružna metropolitanska područja ili NECMA (New England county metropolitan areas).

Sl. 2. Skupine metropolitanskih područja (MA) u okviru megalopolisa
Izvor: Bureau of the Census, 1996.

Tako izdvojeno, odnosno definirano područje megalopolisa zaprema površinu od oko 130 000 km², na kojoj je 1996. godine registrirano 44 800 500 stanovnika (tab. 1).

Tih pet urbanih centara zajedno s manjim metropolitanskim područjima u okolici povezuju čvrste povijesne i geografske veze. Osim visokog stupnja fizionomske i funkcionalne integracije, urbanizirana regija Boswasha ima i golem utjecaj na transformaciju nemetropolitanskog područja svoje okolice, što se očituje u preorijentaciji i prilagodbi njihove poljoprivrede, industrije i turizma. Najizrazitiji primjer takvog utjecaja su Cape Cod u Massachusettsu, planina Pocono u Pennsylvaniji te obala država Maryland i Delaware.

RAZVOJ NASELJENOSTI I DEMOGRAFSKE ZNAČAJKE MEGALOPOLISA

Prije europske kolonizacije, na području današnjeg Bowasha živjela su indijanska plemena

Algonquin kulture. U Novoj Engleskoj živjelo je 70 000 – 100 000 njihovih pripadnika, a u južnijim područjima nešto manje. U tijeku vremena indijanska su plemena protjerana s toga područja ili su njihovi stanovnici pomrli od zaraznih bolesti koje su donijeli europski kolonisti.

Prvi doseljenici bili su u većini Englezi, uglavnom puritanci koji su tražili više slobode za svoju vjersku sektu. Svoje kolonije postupno su osnivali i drugi europski narodi, ali su Englezi, kao prvi i najbrojniji narod, ipak dominirali cijelim tim prostorom. Pojavom Williama Penna, koji je kao pripadnik kveкера u Pennsylvaniju pozvao ljude svih vjera i nacija, prilike su se stubokom promijenile. U prvih pet godina nakon njegova poziva, u Pennsylvaniju je doselilo oko 12 000 ljudi, što je bila najsnažnija kolonizacija nakon puritanskog naseljavanja Nove Engleske. Kolonisti su većinom bili Velšani, Nijemci, Nizozemci i Irci. Rezultat je toga da su tadašnje središnje kolonije (Pennsylvania,

Tab. 1. Broj stanovnika Boswasha po skupinama metropolitanskih područja 1996. (CMSA su označeni zvjezdicom)

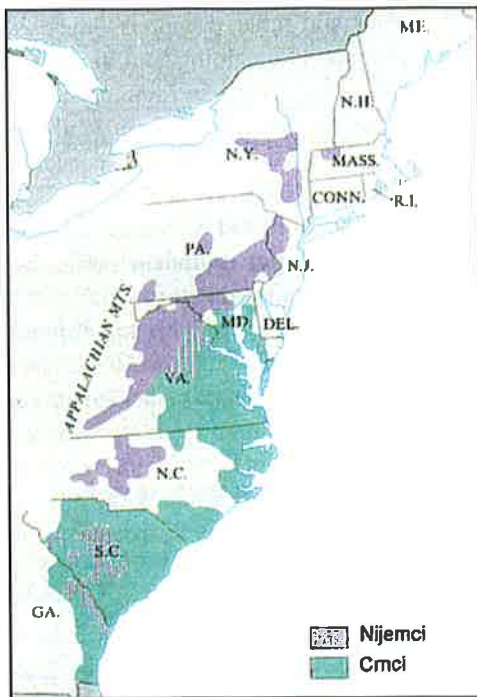
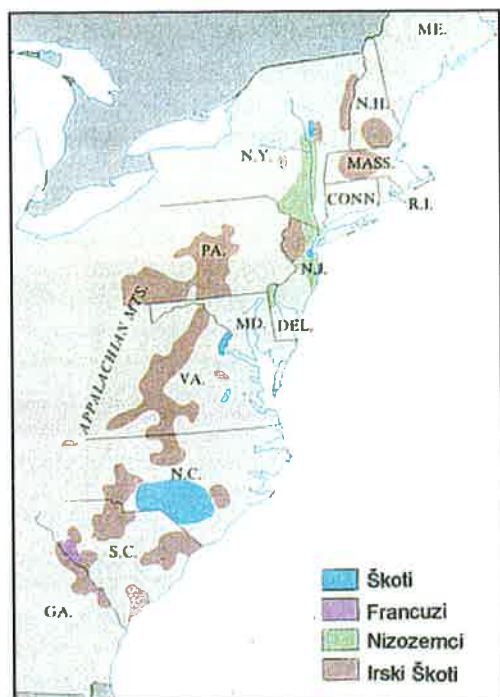
Prostorna cjelina	Broj stanovnika (u tisućama)
Boswash (ukupno)	44 800
Skupina Boston – Providence	6 626
Boston – Worcester – Lawrence*	5 496
Providence – Fall River – Warwick	1 129
Skupina New York – Philadelphia	28 446
Njujorška podskupina	22 139
New York – Northern New Jersey – Long Island*	19 796
Hartford	1 151
Allentown – Betlehem – Easton	612
Springfield	580
Filadelfijska podskupina	6 308
Philadelphia – Wilmington – Atlantic City*	5 959
Reading	348
Skupina Washington – Baltimore	7 051
Washington – Baltimore*	7 051
Skupina Harrisburg – York	968
Harrisburg – Lebanon – Carlisle	610
York	358
Samostalni MA	
Scranton – Wilkes – Barre – Hazleton	637
Lancaster	443
New London – Norwich	285

Izvor: Bureau of the Census, 1996.

New York i New Jersey) po etničkoj šarolikosti prve nalikovale na današnje SAD. U Marylandu i južnijim kolonijama etnička je homogenost promijenjena na vrlo ružan način, dovođenjem robova iz zapadne Afrike.

Sredinom 18. st. u Pennsylvaniju i sjeverni dio države New York došlo se veliki broj Nijemaca iz Porajnja. Njihov je broj bio tako velik da su se neki političari, poput Benjamina Franklina, zabrinuli da bi moglo doći do ponjemčenja starosjediškog stanovništva. To se, međutim, ipak nije dogodilo i njemačko je stanovništvo s vremenom asimilirano.

Do 1775. već oko polovice stanovništva južno od Nove Engleske bilo je neengleskoga podrijetla (sl. 3). U gradovima poput New Yorka asimilacija manjih etničkih skupina bila je brža, pri čemu među pripadnicima pojedinih naroda postoje znatne razlike. Tako su, primjerice, francuski protestanti – hugenoti asimilirani u

Sl. 3. Neengleske etničke skupine u kolonijalnoj Americi oko 1775. godine

Izvor: Norton, 1986.

samo dvije generacije, dok su se male skupine Židova – Sefarda održale i u gradovima kao što je New York ili Newport (država Rhode Island).

U 19. st., posebno nakon 1840. godine, Sjeverozapad SAD-a zapljusnuo je novi val imigracije. Zahvaljujući velikom broju useljenika, gradovi su rasli neslućenom brzinom. Tako je 1845. New York imao 371 000 stanovnika, od čega je njih oko 35% bilo rođeno izvan SAD-a. Za samo deset godina, do 1855., grad je narastao na 623 000 stanovnika, pri čemu se udio rođenih u inozemstvu popeo na čak 52%. Oko 28% tadašnjih stanovnika New Yorka bili su Irci, a 16% Nijemci. U Bostonu je u tijeku 1850-ih godina 35% stanovništva bilo rođeno izvan SAD-a, od čega su 2/3 činili Irci. Osim europskih doseljenika, u Boswashu je već tada obitavalo i razmjerno mnogo slobodnih crnaca. Najveća njihova zajednica bila je u Baltimore. Do novog vala naseljavanja crnačkog stanovništva na Sjeveroistok došlo je nakon građanskog rata.

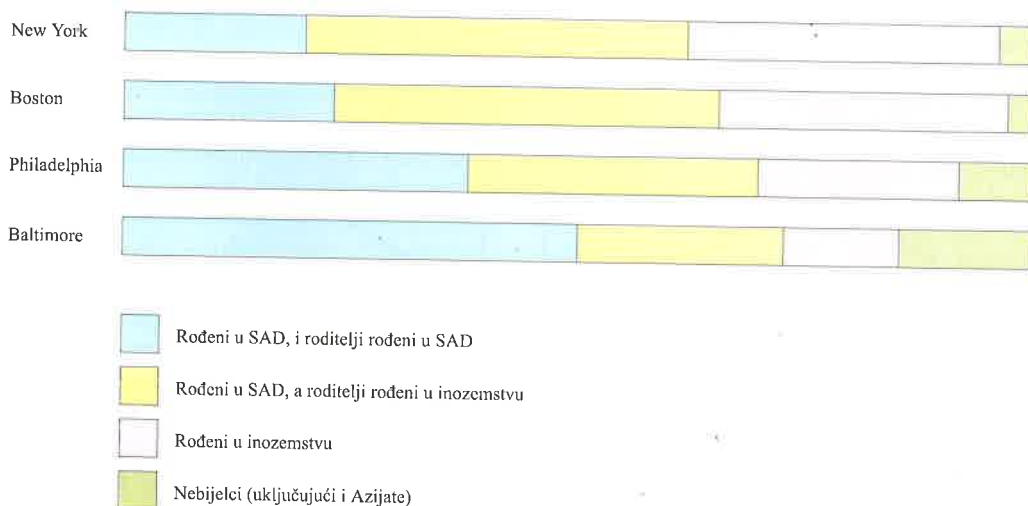
Između 1870. i 1920. milijuni novih imigranata sasvim su promijenili etničku i vjersku sliku SAD-a. Ovoga puta većina je imigranata potjecala iz južne, srednje i istočne Europe. Glavninu među njima činili su Talijani, uz koje su još u znatnom broju sudjelovali Poljaci, Mađari, Česi i Hrvati. Samo između 1900. i 1910. godine na Ellis Island pristiglo je oko 6

milijuna imigranata, od kojih ih je oko trećine ostalo u gradovima Sjeveroistoka (sl. 4)

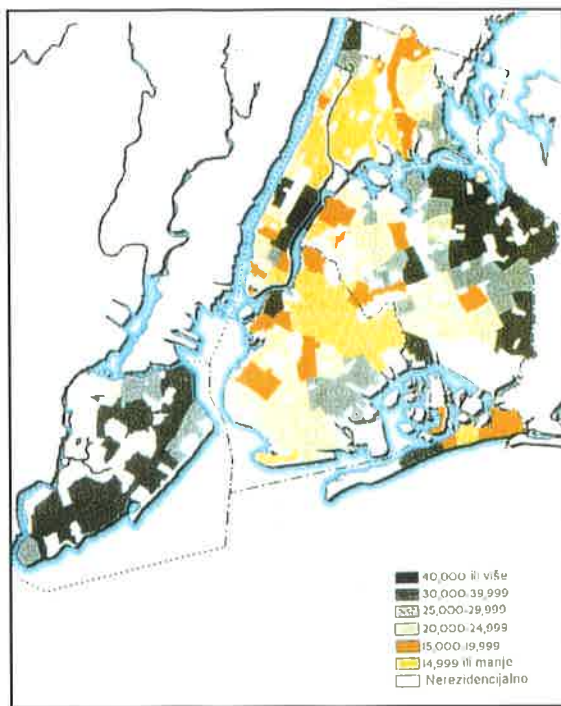
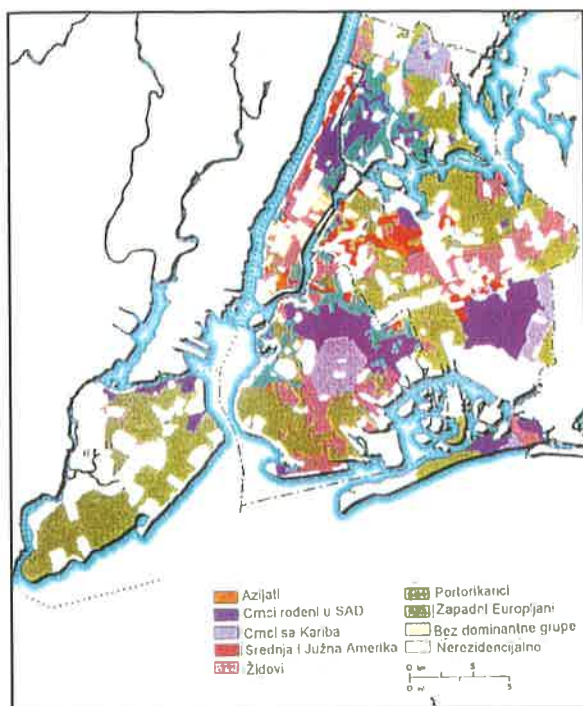
Nakon 1920. useljeničke su se kvote drastično smanjile. Posljednji veći val imigracije koji je utjecao na etničku i rasnu sliku Boswasha bilo je doseljavanje crnačkoga stanovništva s juga SAD-a između 1940-ih i 1960-ih godina. Uz njih, za New York je specifično važna i imigracija s Kariba.

Danas je Boswash etnički izrazito heterogen, što je uostalom značajka više-manje svih megalopolisa. Ellis Island više ne postoji; danas imigranti dolaze zrakoplovima, najviše preko zračne luke J. F. Kennedy u New Yorku. Glavninu među njima čine doseljenici iz Kariba, Azije i Latinske Amerike. Tako je, primjerice, 1988. samo iz Dominikanske Republike uselilo oko 18 000 stanovnika, nakon nje slijede Jamaica, zatim Kina, Haiti, Guayana i Indija. Treba, međutim, naglasiti da velik broj imigranata dolazi ilegalno, tako da je njihov stvarni broj mnogo veći.

Oko 80% stanovništva suvremenoga grada New Yorka čine pripadnici pet osnovnih rasno-etničkih skupina: Afro-amerikanci (crnci), Irci, Talijani, Židovi i Portorikanci (sl. 5). Većina crnaca potomci su imigranata sa siromašnoga juga, ali ih je sve više i s Karipskog otočja. Pretežno žive u getima, u Harlemu, sjevernom dijelu Brooklyna, dijelovima Queensa i Bronxu.

Sl. 4. Sastav stanovništva vodećih gradova Megalopolisa 1920. s obzirom na mjesto rođenja (porijeklo)
Izvor: Norton, 1986.

Sl. 5. Etnički sastav (A) i prosječna godišnja primanja per capita (B) stanovništva New Yorka 1989.
Izvor: Hall, 1983.

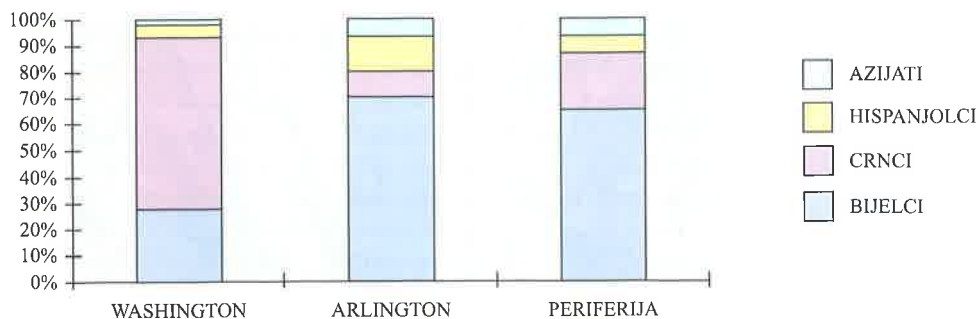
Židovi čine čak oko 15% stanovništva suvremenog New Yorka i to je najveći židovski grad na svijetu. Tradicionalno su najviše okupljeni u Brooklynu. Osim njih, valja spomenuti i Portorikance koji su najveća etnička skupina sa španjolskoga govornog područja.

Tri najveće rasno-etničke skupine u Bostonu su Afro-amerikanci (crnci) (26%), Irci (15%) i Talijani (10%). Slično kao i Židovi u New Yorku, tako se uz Boston najviše povezuju Irci koji su tu veoma brojni i dobro organizirani. Najbrojniju skupinu stanovništva u Philadelphiji čine crnci (40% stanovništva), zatim slijede Talijani, Nijemci i Irci. Većinu stanovništva Baltimorea čine crnci (60%), dok su od bijelaca znatnije zastupljeni Poljaci, Grci, Talijani i Židovi. Crnci u još većoj mjeri (sa oko 70% udjela) prevladavaju u sastavu stanovništva glavnoga grada Washingtona, dok su među bijelcima najbrojniji Irci. Od sredine 1970-ih godina u Washington se doselio veći broj izbjeglica i azilantata iz Jugoistočne Azije i Latinške Amerike. S druge strane, u glavnom gradu SAD-a okupljeno je diplomatsko osoblje, razni lobisti i poduzetnici.

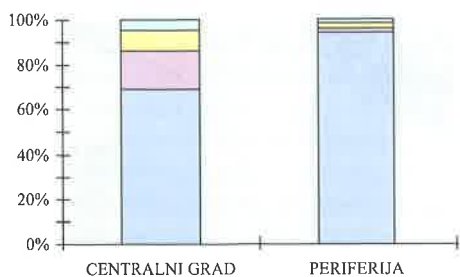
U manjim naseljima Boswasha etnički i rasni sastav je homogeniji negoli u većim središtima. Većinu stanovništva u njima čine bijelci, dok je etnički sastav najraznolikiji u sveučilišnim gradovima gdje studira i radi mnogo stranaca (sl. 6).

Procesi koji su počeli s metropolitinizacijom na početku 20. stoljeća značili su začetak budućega megalopolisa Boston – Washington. Stanovništvo sjeveroistočnih gradova je raslo, a oni su se širili u okolicu. Osim suburbanizacije prouzročene poboljšanim prometom, tome je uzrok i dolazak novih imigranata koji se naseljavaju u četvrtima što su ih napustili bogatiji starosjedioci. Standard stanovanja ipak je porastao jer su stambene zgrade bile odvojene od tvorničkih hala i skladišta. Skupine ljudi različite po primanjima ili po boji kože, međutim, nisu više živjele u blizini. Umjesto toga, gradovi su bili podijeljeni na različite dijelove: radničke četvrti, crnačka geta, lijepa predgrađa, poslovne četvrti. Stariji, sjeveroistočni gradovi nagovijestili su trendove koji će promijeniti način življenja u cijeloj Angloamerici, pa i šire. U prvoj polovici 20. stoljeća stanovništvo predgrađa u

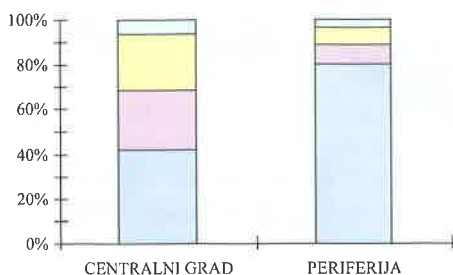
WASHINGTON

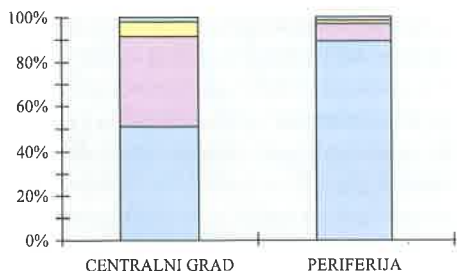
BOSTON

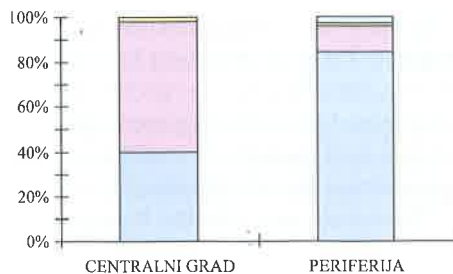
NEW YORK

PHILADELPHIA

BALTIMORE

Sl. 6. Rasni sastav vodeći gradova megalopolisa i njihovih suburbije 1990. godine

Izvor: Bureau of the Census, 1996.

gradovima Boswasha raste mnogo brže nego li centralni grad (tab. 2).

Tab. 2. Postotak porasta broja stanovnika centralnoga grada i suburbija u vodećim urbanim središtima megalopolisa Boston – Washington 1900.-1950.

Urbano središte	Centralni grad	Suburbij
- New York	121,9	269,5
- Philadelphia	60,1	167,3
- Washington	187,8	562,7
- Boston	36,3	96,1
- Baltimore	86,6	197,3
- Providence	41,6	120,8
- Hartford	156,1	203,0

Izvor: Gottmann, 1961.

Nakon 1950. trendovi metropolitanizacije još su snažniji. Tome pridonosi velik prirodni prirast stanovništva, tzv. "baby – boom" te izgradnja predgrađa zvanih *levittowns*. U vrijeme pisanja studije o Boswashu, 1960. godine, J. Gottmann je procijenio da na tome području živi oko 37 milijuna stanovnika. U tijeku šezdesetih godina grade se i planski gradovi kao što su Reston u državi Virginia, te Columbia i Greenbelt u državi Maryland. To su izvrsni primjeri urbanog planiranja i teško su usporedivi s "instant gradovima" kao što su *levittowns*. Njihova je lokacija na području koje je najbrže raslo – području Washingtona. U tijeku sedamdesetih

godina Boswash po broju stanovnika stagnira (od 1970. do 1980. porast od samo 38 000 stanovnika). Tada dolazi do porasta stanovništva u izvanmetropolitanskim područjima, što neke navodi na zaključke o procesu deurbanizacije (*counterurbanisation*), ali se naknadnom analizom utvrđuje da je porast nemetropolitanskog stanovništva ograničen na područja u blizini velikih metropolitanskih regija, tako da je tu zapravo riječ o novom procesu suburbanizacije.

Ipak, gradovi se šire i unutar metropolitanskih područja, nastavlja se "urban infilling" (gradsko popunjavanje), čime se stvaraju i novi CBD-ovi, u kojima pak zaposlenje nalaze stanovnici okolnih naselja. Jedan od takvih gradova je i Tysons Corner u Virginiji. Na početku osamdesetih godina stopa porasta predgrađa opada zbog drugih razloga. Naime, jedan od razloga "bijega" iz centralnoga grada bio je i bijeg od zločina, međurasnih sukoba, nedostatka prostora, ali kako su rasla predgrađa, rasli su i problemi. Međutim, suburbanizacija nije više bila toliko bitna za cjelokupnu sliku megalopolisa. Između većine gradova stvoreni su koridori, osim na mjestima gdje se prostor nastojao sačuvati za druge namjene. U tijeku osamdesetih godina Boswash raste za čak 3 300 000 stanovnika, iseljavanje s područja sjeveroistoka na zapad i jug u tzv. "sun belt" se smanjilo, dok u nekim gradovima i metropolitanskim područjima, ponajviše Washingtonu, Philadelphiji, Hatrfordu i manjim gradovima istočne Pennsylvanije stanovništvo raste zbog novog doseljavanja. Taj se trend nastavio i u tijeku 1990-ih godina, ali nešto sporijim tempom. Od popisa 1990. do 1996., Boswash je narastao za gotovo 662 000 stanovnika (tab. 3).

Države na čijem se teritoriju megalopolis prostire danas su gotovo čitavim područjem uključene u pojedina metropolitanska područja.

Tab. 3. Kretanje broja stanovnika megalopolisa Boston – Washington 1970.-1996.

Godina	1970.	1980.	1990.	1996.
Broj stanov. (u tisućama)	40 767	40 805	44 138	44 800

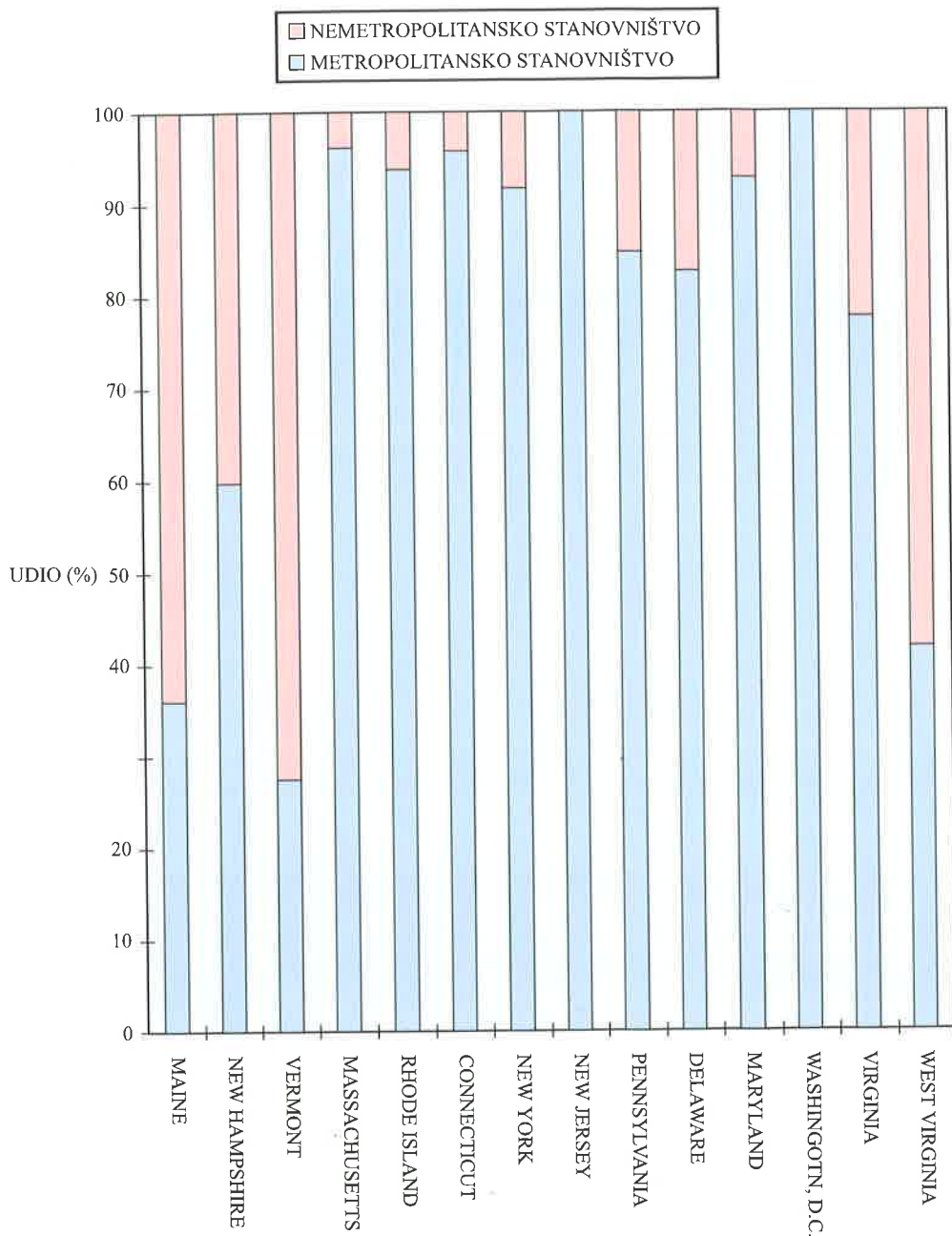
Izvor: Bureau of the Census, 1996.

Susjedne države u kojima se Boswash ne prostire ili se prostire samo periferno imaju mnogo manji udio metropolitanskog stanovništva (sl. 7). Danas, na kraju stoljeća Boswash je primjer megalopolisa s dobrom budućnošću. Iako su mnogi predviđali opadanje važnosti Boswasha, posebno kada su počele migracije u "sun belt", to se nije dogodilo. Baš kao i u tijeku cijele američke povijesti, "žilavi" stari gradovi pronalšli su načina da prebrode teškoće te su ostali vodeća politička, gospodarska i obrazovna središta Sjedinjenih Država. Najjači porast stanovništva su zabilježili gradovi i metropolitanska područja istočne Pennsylvanije, te Washington – Baltimore CMSA, premda je taj rast malen u usporedbi sa "sun beltom".

GOSPODARSTVO BOSWASHA

Sjeveroistok SAD-a od samih je početaka kolonizacije američkoga kontinenta u gospodarskom smislu bio specifičan i drugačiji od drugih dijelova Amerike. Dok su, primjerice, južne američke kolonije svoje proizvode jednostavno prodavale Engleskoj, bostonski i newyorški trgovci stvarali su poznate "trgovačke trokute", te vješto mešetarili i prikupljali kapital. Zadivljujuća su, čak i za današnje standarde, nastojanja gradova Boswasha da izgrade putove prema zapadu u namjeri što uspješnije opskrbe, ali i da iskoriste resurse novih područja.

Kad je trgovina postala manje profitabilna, a u zapadnoj je Europi počela industrijska revolucija, na području Boswasha grade se prvi industrijski pogoni na američkom kontinentu. Nakon 1870. industrijalizacija je u SAD-u dobila novi zamah. Angloamerički grad imao je sve preduvjete za takav razvoj: resurse, radnu snagu, komunikacije i transport. Najveći gradovi Boswasha još i više: kapital, tradiciju, znanje i jake luke. Povezivanje tih lokacijskih čimbenika industrije rezultiralo je urbano baziranom industrijalizacijom. Razvojem industrije u gradovima su se brže otvarala nova radna mjesta, a nova urbana populacija trebala je još više industrijskih proizvoda. To je uvjetovalo da su krajem 19. st. tvornice smještene u gradovima proizvodile oko 90% američke industrijske

Sl. 7. Omjer metropolitanskog i nemetropolitanskog stanovništva u državama Sjeveroistoka SAD-a

Izvor: Bureau of the Census, 1996.

proizvodnje. Žarište je toga procesa bilo na Sjeveroistoku, što potvrđuje podatak da se više od polovice tadašnje industrijske proizvodnje u SAD-u odnosi na pogone Boswasha.

Kad se očekivalo da će zbog početnih prednosti Sjeveroistok još više afirmirati svoju

funkciju industrijske regije jezgre SAD-a, došlo je do neočekivanog obrata. Težište industrijskog razvoja postupno se prenijelo u gradove zapadno od Apalačkog gorja, dok su osnova razvoja istočne obale sve više postajale tercijarne djelatnosti. Gradovi megalopolisa na

čelu s New Yorkom opet su prvi nagovijestili nove trendove. Njihova ekonomija pravovremeno se prilagodila specifičnim potrebama povezano uz prvi svjetski rat. Preorijentacija na izvoz prouzročila je uspon novčanog poslovanja, tako da se do 1920. New York razvio, uz London, u svjetsko središte bankarstva. Tadašnji zamah tercijarne urbanizacije neposredno se očituje i u arhitekturi, osobito središnjih dijelova gradova. Iako su prvi neboderi u SAD-u izgrađeni u Chicagu, nakon 1900. počinje ih graditi i New York. Tako je i "Skyline" na Manhattanu simbolično otvorio novo poglavlje u razvoju, ne samo vodećeg grada Boswasha nego i svijeta u cjelini. To je era dominacije tercijarnih djelatnosti ili, kako Amerikanci slikovito kažu, "white collar" ("bijeli ovratnik") zapošljavanja.

Brzinu socio-ekonomske transformacije američkoga društva pokazuje podatak da je 1870. u tercijarnim djelatnostima bilo angažirano svega oko 25% aktivnog stanovništva SAD-a, a da je već 1953. taj sektor postao dominantan u strukturi djelatnosti. Kao i u razvoju industrije, Boswash je imao inicijativnu ulogu i u procesu tercijarizacije, odnosno kvartarizacije. Prvi "white collar" grad bio je Washington koji je kao metropola privlačio stručnu radnu snagu za državne službe. Upravo je kvartarni sektor, odnosno potreba za procesiranjem informacija u hladnoratovskom razdoblju, razlog uvjerljivo najbržeg rasta Washingtona među gradovima Boswasha od početka 1960-ih godina. Promjena funkcionalne usmjerenosti gradova odrazila se i u snažnom preobražaju njihova izgleda, od prevladavajućih stambenih zona manualnih radnika u industrijskom razdoblju do arhitektonski dojmljivih nebodera s poslovnim prostorom i trgovinama pod utjecajem tercijarizacije i kvartarizacije djelatnosti.

POLJOPRIVREDA BOSWASHA

Sličan razvojni put prošla je i poljoprivredna proizvodnja Sjeveroistoka koja se preobrazila iz više-manje radno intenzivne u kapitalno intenzivnu, tržišno orijentiranu i visokodohodovnu gospodarsku granu. Slikovit primjer takvoga suvremenog poslovanja je stočna farma u blizini sveučilišnoga grada Princetona u državi New

Jersey na kojoj se uzgaja oko 2 000 krava za opskrbu mlijekom obližnjih gradova, ponajprije Philadelphije i New Yorka. Ta farma nema klasična obilježja poljoprivrednoga gospodarstva, pogotovo ne europskog tipa, jer je zbog visokih cijena zemljišta oko staja vrlo malo prostora za ispašu. Njezine se krave odvoze na ispašu na padine Apalačkog gorja. Pašnjaci su unajmljeni (pod zakupom), a farma ima vlastiti vojni park. Riječ je, dakle, o profesionalnom poslovanju, optimalno prilagođenom zahtjevima tržišta.

Slična obilježja kapitalno intenzivne, optimalno prilagođene tržišnim uvjetima i visoko dohodovne djelatnosti ima i ratarstvo. Jedan od primjera toga je i okrug Suffok na Long Islandu gdje se, unatoč brojnim naseljima, uzgaja više od polovice povrća proizvedenog u staklenicima u državi New York. Takve farme, čiji se (uglavnom brzopokvarljivi) proizvodi kamionima brzo razvoze do obližnjih tržišta, nazivaju se "Truck Farms" (*Kamionske farme*).

Osim za opskrbu matičnoga megalopolisa, dio agrarne proizvodnje Boswasha usmjeren je i na zadovoljavanje šireg tržišta SAD-a. Tako u okolici Philadelphije postoje uzgajališta gljiva koje se plasiraju diljem Amerike. To je upravo razlog da je država Pennsylvania najveći proizvođač gljiva u SAD-u.

INDUSTRIJA BOSWASHA

Sa oko 17 000 pogona i oko 430 000 zaposlenih u industriji, New York je treći po veličini industrijski grad u SAD-u, poslije Los Angelesa i Chicaga. U strukturi njegove industrije prevladavaju dvije, s obzirom na lokacijske čimbenike, različite grane: tiskarska i tekstilna. Raspoloživa visokostručna radna snaga i golemo tržište uvjetuju da je New York grad s najviše tiskara u SAD-u, s oko 93 000 zaposlenih u izdavaštvu i tiskarstvu, te oko šestine od ukupnog broja izdanja i trećine od ukupno objavljenih knjiga u zemlji. Zbog povoljnog prometno-geografskog položaja za dopremu sirovina i potreba velikoga tržišta megalopolisa, istaknuto značenje u industriji New Yorka ima i tekstilna industrija. Pretežno je koncentrirana u Garment Districtu, gdje nekoliko stotina pogona zapošljava oko 120 000 ljudi. U novije vrijeme

ta tradicionalna industrijska grana prolazi kroz razvojne teškoće, zbog porasta troškova proizvodnje u srcu Manhattana. Ostale su važne industrije: kemijska, prehrambena, građevinska i industrija metala, strojeva i papira.

Najrazvijenije industrijsko središte Nove Engleske je Boston. Nakon prvoga svjetskog rata većina je tvornica preseljena iz užeg dijela grada u okolne centre, kao što su Lynn, Quincy i Waltham. Rezultat je toga da šire područje grada danas ima više od 5 000 pogona koji zapošljavaju oko 20% ukupnoga broja radnika, dok u samom Bostonu u industriji radi svega oko 5% aktivnoga stanovništva. Vodeće su grane: industrija strojeva, te optička, medicinska, prehrambena i tiskarska industrija. Posebnost je industrije velikog Bostona prosječna godišnja proizvodnja od oko 12 milijardi USD. Tako visok prihod rezultat je visokog udjela industrija visoke tehnologije, tzv. *High-tech*, za što su posebno zaslužna bostonska sveučilišta (istraživanja i inovacije).

Poslije New Yorka i Los Angelesa, Philadelphia je treće po redu središte tekstilne industrije u SAD. U gradu se nalazi oko 200 tekstilnih tvornica. Posljednjih godina naglo se razvija industrija pokućstva, po čemu je taj grad na prvome mjestu u državi. Uz njih, veoma je razvijena i kemijska industrija, posebno farmaceutska i industrija pesticida, zatim slijede prehrambena i metalna industrija (kontejneri za brodski prijevoz).

Sa oko 2 000 industrijskih pogona, Baltimore ulazi u red najvećih industrijskih središta Sjeveroistoka SAD-a. Ističe se po proizvodnji sofisticirane elektroničke opreme, velikim čeličana (postrojenje Bethlehem Steel istočno od Baltimora jedna je od najvećih svjetskih čeličana) i prehrambenoj industriji (McCormick & Company najveći je proizvođač začina na svijetu).

Uz navedene vodeće gradove Sjeveroistoka SAD-a, ujedno i istaknuta središta razvoja industrije, neke su industrijske grane razvijene i u centrima koji su pretežno usmjereni na tercijarne i kvartarne djelatnosti, odnosno manjim gradovima na području Boswasha. Tako je Washington, gdje industrija ima sporedno značenje, poznat po tiskarstvu. Najvažniji od

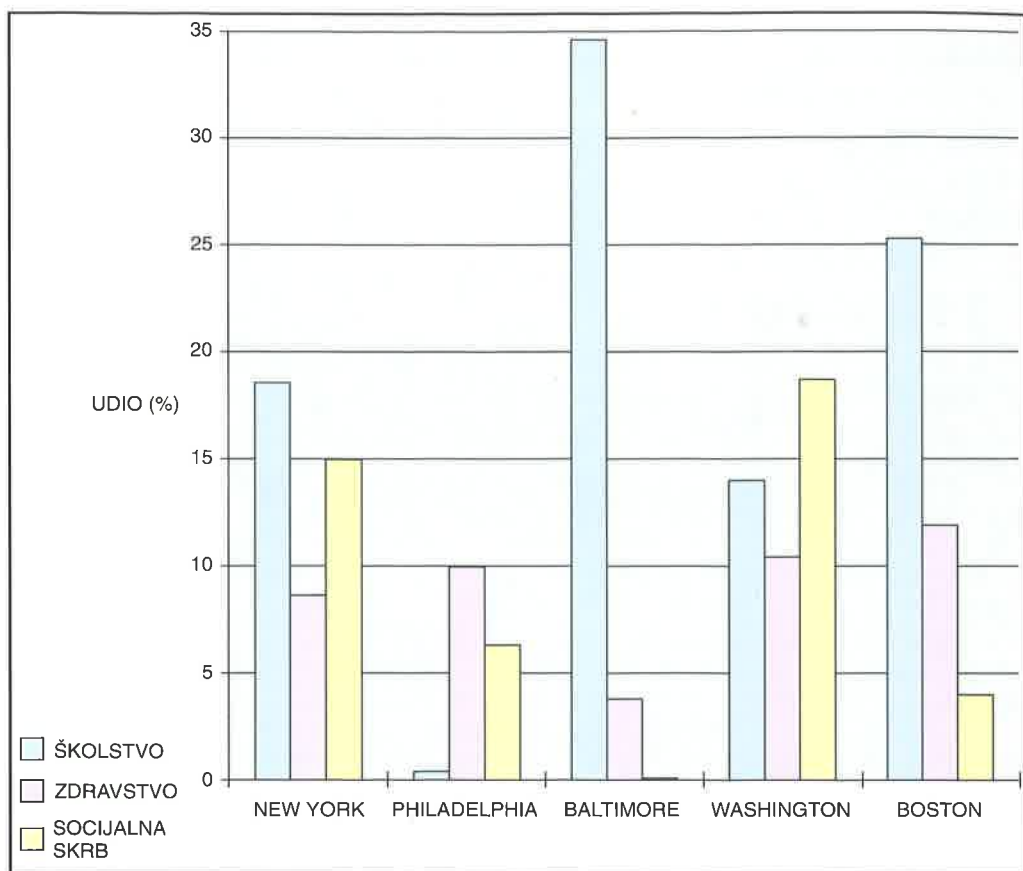
manjih industrijskih gradova svakako je Wilmington u državi Delawere, poznat po velikoj kemijskoj industriji Du Pont ("Svjetska kemijska metropola"). Allenton u Pennsylvaniji središte je industrije kamiona, Harrisburg je poznat po željezarama, Reading po prehrambenoj industriji itd. U državi New Jersey najjača su industrijska središta Jersey City (tekstilna, elektronička, kemijska industrija) i Newark (farmaceutska i prehrambena industrija). Ipak, prostornu os razvoja te države čine velike auto-ceste između New Yorka i Philadelphije oko kojih su okupljeni pogoni visoke tehnologije (kompjutorska industrija u Flemingtonu i Oceanportu). Država Connecticut ističe se po vojnoj proizvodnji (Groton – podmornice, Stratford – helikopteri, New Haven – industrija oružja i dijelovi letjelica za svemirski program, Hartford – avionska oprema, strojevi, elektronička oprema). Nekadašnja kolijevka američke industrije, područje Providencea i Pawtucketa u Rhode Islandu, danas je najpoznatija po proizvodnji nakita.

TERCIJARNE I KVARTARNE DJELATNOSTI

Zbog kontaktno-spojnog položaja s posredničkom funkcijom između Europe i unutrašnjosti sjevernoameričkog kontinenta, države Sjeveroistoka imale su najpovoljnije "resurse" za razvoj tercijarnih i kvartarnih djelatnosti.

Kao što je prethodno naglašeno, preteča uslužnih djelatnosti na području Boswasha bili su pomorski promet i trgovina. Specifičnu važnost pritom je imala izgradnja kanala Erie (1825) kojim je preko Velikih jezera otvoren put u srce američkoga kontinenta. Zahvaljujući svom terminalnom položaju na istočnom pročelju Atlantskog oceana, odnosno smještaju na zaštićenom ušću rijeke Hudson, od tada počinje intenzivan razvoj luke New York. Do 1920-ih godina preko nje se odvijalo više od polovice uvoza i oko trećina izvoza SAD-a. Nakon toga postupno gubi na važnosti u američkim okvirima, ponajprije zbog izgradnje plovnaoga puta St. Lawrence, koji otvara luke na Velikim jezerima, te jačanju luka uz Meksički zaljev.

Relativno slabljenje trgovačke funkcije u lučkim gradovima Sjeveroistoka postupno je

Sl. 8. Udio gradskog proračuna za školstvo, zdravstvo i socijalnu skrb u vodećim urbanim središtima megalopolisa 1994. godine

Izvor: Bureau of the Census, 1996.

kompensirano drugim uslužnim djelatnostima. Katalizator njihova razvitka ("white collar" zanimanja) bile su i danas su mnogobrojne vrhunske obrazovne ustanove koncentrirane u tom dijelu SAD-a. Najpoznatija i najutjecajnija svakako je tradicionalna *Ivy League*², koju čini skupina ekskluzivnih sveučilišta. Među njima je i najstarije sveučilište na američkom tlu – Harvard University, osnovano 1636. godine, koji se nalazi u Cambridgeu, danas dijelu Bostona. Uz Ivy League sveučilišta tu se još nalaze također prestižne institucije, kao što su: Massachusetts Institute of Technology, Georgetown University, Johns Hopkins University i Tuft University, zatim United States Military Academy

West Point te United States Naval Academy Annapolis. Uz sveučilišta, tu je i čitav niz kvalitetnih privatnih gimnazija i internata kojima je svrha učenike pripremiti za studij, što govori i njihov naziv – "preparatory schools" (sl. 8).

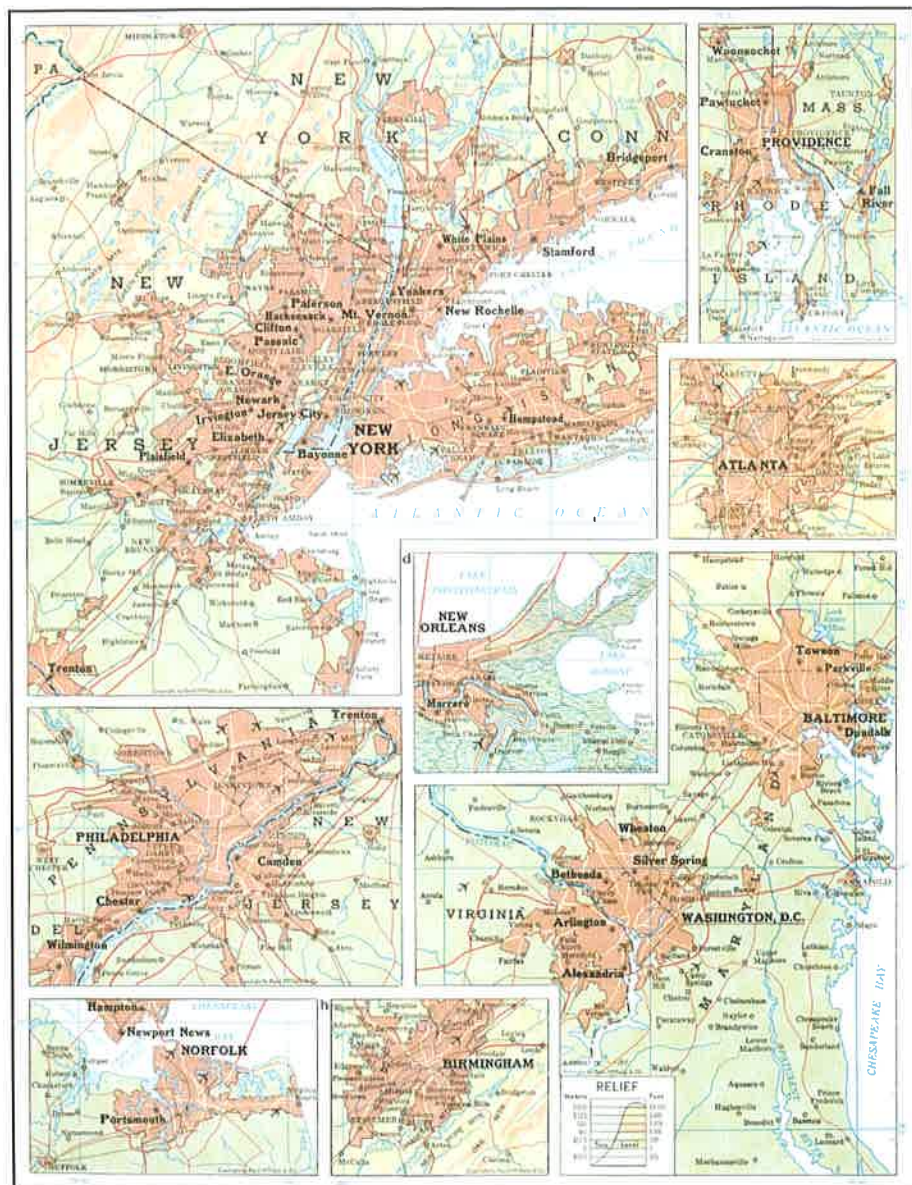
Vrhunska sveučilišta djeluju pozitivno na više načina. Prvi je svakako golema koncentracija istraživačkih i znanstvenih aktivnosti koje ona provode. Blizina fakultetskih institucija, laboratorija i zavoda odgovara i velikim tvrtkama zbog mogućnosti regrutiranja studenata, ali i drugih znanstvenika za svoje projekte ili stalno zaposlenje.

Veliki univerziteti američkoga sjeveroistoka bitni su i zbog stranih studenata koji tamo dolaze

² *Ivy League* (od *ivy* – bršljan /na zgradama/, simbol starosti sveučilišta, u smislu tradicije) uključuje skupinu renomiranih sveučilišta na sjeveroistoku SAD-a: Harvard, Princeton, Yale, Brown, Columbia, Pennsylvania, Dartmouth i Cornell.

studirati, uglavnom s namjerom da ostanu u SAD-u. Tako na Harvardu studiraju mladi iz 99 zemalja svijeta, na Yaleu iz 46, na Princetonu iz 52 zemlje itd. To su većinom elitni studenti koji kao pridonose znanosti i umjetnosti gradova megalopolisa. To se očituje u bogatstvu svih vrsta muzeja, galerija, izložbi, koncerata i raznih drugih sadržaja.

Nedaleko grada Princetona, s malim po brojem stanovnika, ali snažnom sveučilišnom središtu, razvio se niz laboratorija, istraživačkih pogona i industrije visoke tehnologije. Posebno su koncentrirani na tzv. "Princetonom koridoru", oko auto-cesta *Route 1* u državi New Jersey, gdje se povezano s tim razvio u tehnološki park (istraživanje i razvoj) (sl. 9). To je

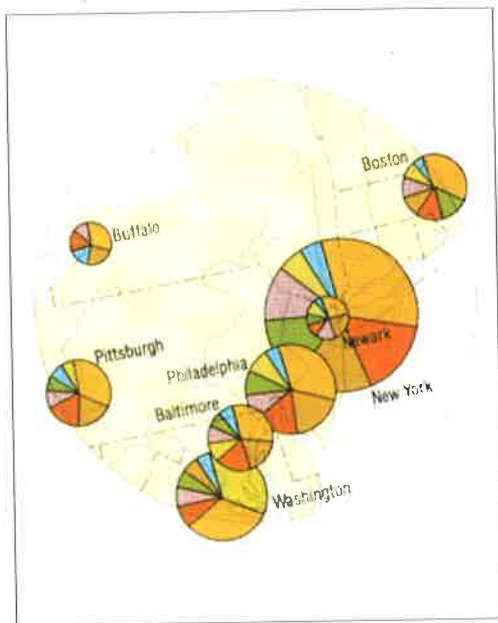
Sl. 9. Širenje urbanizacije i prostorno-integracijskih procesa pod utjecajem centralnih gradova megalopolisa

Izvor: Rand McNally Goode's, 1992.

potaknulo i lokaciju velikih međunarodnih korporacija, prije svega tvrtki iz farmaceutske industrije. Prikladan položaj i renomirano sveučilište utjecali su da se Princeton do danas razvio u pravi "grad intelektualaca" ("brains town"). Uz intelektualce, tamo također žive menadžeri velikih kompanija i stručnjaci svih profila koji putuju na posao u obližnji New York ili Philadelphiju. Iz toga se zaključuje da je to grad gdje prevladava, ne terciarni ili kvartarni, već *kvinarni* (peti) sektor.³

Od većih gradova megalopolisa, najjače znanstveno središte je Boston. Grad ima šezdesetak koledža i univerziteta, s oko 250 000 studenata. O ugledu njegovih znanstvenih institucija govori podatak da je samo Harvardsko sveučilište dalo 30 nobelovaca. Takva koncentracija znanstvenika i znanstvenih aktivnosti rezultirala je razvojem industrije visokih tehnologija. Na početku 1980-ih godina na bostonskoj obilaznici – *Route 128* niknuo je niz manjih tvrtki koje su se oslonile na intelektualnu snagu Bostona. Danas je pak tamo središte dviju velikih kompanija za proizvodnju računala i računarske opreme. Ukupni geografski učinci znanstvenog poduzetništva mnogo su dublji i obuhvatniji, a odražavaju ih podaci da je bostonska Massachusetts General Hospital danas jedna od najboljih svjetskih bolničkih ustanova, da je grad svjetsko sjedište kozmetičke industrije (kompanija Gillette), te financijska i trgovačka metropola Nove Engleske, s dvije velike banke i čak 20 osiguravajućih društava. Posebno pak mjesto među djelatnostima Bostona ima trgovina; ne samo što ima najdulju trgovačku tradiciju u državi nego je drugo središte za prodaju vune u svijetu (poslije Londona) te veliko središte za prodaju ribe i drugih plodova mora.

New York je svjetsko financijsko, trgovačko i kulturno središte. Djelatnosti terciarnog sektora zajedno s industrijom osiguravaju posao za oko 7 milijuna ljudi, od čega polovicu u samom CBD-u. Zacijelo, najbitniji su poslovi financijske prirode, smješteni u Financial Districtu čije je središte poznata ulica Wall Street. Najpoznatija financijska ustanova je njujorška burza (New York Stock Exchange), a uz nju i

Sl. 10. Struktura zaposlenih po djelatnostima u vodećim gradovima megalopolisa oko 1990. godine
Izvor: Rand McNally Goode's, 1992.

svjetski poznate **brokerske** kuće, banke, tržišta nekretninama i osiguravajuća društva. Za razliku od drugih zanimanja, financijski poslovi zapošljavaju sve više ljudi, danas već gotovo pola milijuna. New York je sjedište mnogih svjetskih tržišta i korporacija, što se najbolje uočava po neboderima smještenim na Manhattanu. Osim što je tržište novca, New York je i veliko tržište informacija (tu su tri najveće američke televizijske kuće: CBS, NBC i ABC, svjetski poznate novinske kuće: New York Times i Wall Street Journal, te mnoge novinske agencije, kao što je npr. Associated Press). Razvijena je i trgovina; preko njujorške luke (1 200 km duga operativna obala sa 400 gatova) i triju zračnih luka trguje se s cijelim svijetom. Na poznatoj Petoj aveniji i drugim ulicama središnjeg Manhattana nalaze se najpoznatije svjetske trgovine i robne kuće. Razvijenost trgovačke funkcije, između ostalog, odražava i podatak da samo trgovina na malo u gradu New Yorku zapošljava oko 370 000 ljudi (sl. 10).

Philadelphia je do 1950-ih godina još uvijek bila pretežno industrijski grad, dok je danas više

³ Kvinarne djelatnosti – rukovodeće aktivnosti povezane s donošenjem odluka u velikim organizacijama

od 90% aktivnog stanovništva angažirano u terciarnim i kvartarnim djelatnostima. Od djelatnosti terciarnog sektora najvažnije su trgovina i financije, a od kvartarnog – zdravstvo. Pretežno izvozna trgovina uglavnom se odvija preko luke, a u strukturi roba dominiraju nafta, kemikalije i čelik. Od financijskih ustanova zasluži da se spomene da je tu sjedište zajedničke burze triju gradova: Philadelphia – Baltimore – Washington Stock Exchange (što je još jedan primjer međusobnog povezivanja gradova Boswasha). U porastu je također i važnost zdravstvene funkcije (u gradu postoji oko 50 bolnica i klinika).

U glavnom gradu SAD-a čak je oko 370 000 stanovnika zaposleno u raznim službama federalne vlade. Ona je, prema tome, najveći poslodavac u Washingtonu, što je rano odredilo dominaciju kvartarnog sektora u socio-ekonomskoj strukturi njegova stanovništva. Uz državnu upravu, tu postoji čitav niz zanimanja i tvrtki koje su neposredno ili posredno vezane uz metropolu. Mnoge od njih bave se istraživanjima javnog mnijenja, lobiranjem za neku političku opciju ili odvjetništvom. Danas je Washington i veliko znanstveno središte (Smithsonian Institution, National Institute of Health).

Od manjih urbanih središta na području Boswasha, većim udjelom, odnosno važnošću terciarnih i kvartarnih djelatnosti ističe se Hartford, poznat kao "grad osiguravajućih društava" (prvi po prihodima od osiguravajućih društava u SAD, s oko 20% od ukupnog broja zaposlenih u toj djelatnosti). Newark je središte najveće osiguravajuće tvrtke u SAD – Prudential. Zanimljiv je primjer države Delaware koja je u tijeku 1980-ih godina smanjila poreze i davanja, tako da su se u Wilmogton preselila sjedišta mnogih banaka i financijskih ustanova. Nekoliko naselja unutar Boswasha crpi prednosti iz činjenice što su glavni gradovi dotičnih saveznih država. Najbolji je primjer toga Trenton u kojem 18% zaposlenih radi u službama države New Jersey.

Megalopolis Boston – Washington posljednjih je nekoliko desetljeća centar kulturne difuzije u SAD, a s obzirom na nadregionalni značaj

te zemlje, i znatno izvan državnih okvira. Štoviše, Boswash je danas jedno od najistaknutijih žarišta kulture i umjetnosti. U njemu se izdaju knjige, časopisi i novine, priređuju velike izložbe i koncerti, obogaćuju muzeji i rade veliki kazališni projekti, koji kreiraju trendove Amerike, a u nekim aspektima kulture i umjetnosti i cijelog svijeta. Takvo bogatstvo i raznovrsnost događanja privlačni su za intelektualnu elitu koja upravlja znanostu, politikom i gospodarstvom. New York je to vrednovao kao komparativnu prednost još u ranoj fazi svoga razvoja; kad je na početku 19. st. engleske biznismene trebalo uvjeriti da upravo tamo lociraju svoje američke podružnice, glavni je argument Njujorčana bio da im ni jedan grad ne može pružiti toliko zabave i kulturnih događanja.

Danas, kada su New York i drugi veći gradovi Boswasha postali svjetska središta, njihova je privlačnost bitan faktor za razvoj turizma. New York kao svjetska metropola, Washington kao glavni grad SAD-a te Philadelphia i Boston kao zanimljivi povijesni gradovi, postali su meta mnogobrojnih turista. Glavni čimbenici turističke privlačnosti New Yorka su njegovi poznati neboderi (od Empire State Buildinga do World Trade Centera), muzeji (od Metropolitan Museum of Art do Museum of Natural History) i kulturna događanja (od predstava na Broadwayu do opere Metropolitan). Philadelphia je privlačno središte, prije svega za turiste iz SAD-a, koji najviše posjećuju Independence Hall, mjesto potpisivanja Deklaracije o neovisnosti. Slično je i s Bostonom, koji je posebno zanimljiv kao mjesto početka američke revolucije i grad s mnoštvom starih građevina, kao što je npr. Old State House iz 1713. godine. Washington je za turiste privlačan zbog Bijele kuće i Capitola, spomenika američkim državicima Washingtonu i Lincolnu, te muzeja Smithsonian.⁴

Zbog visoke platežne sposobnosti svojih stanovnika, Boswash je istovremeno i snažno emitivno turističko središte. Turisti sa sjeveroistoka SAD-a putuju po cijelom svijetu, a od unutarameričkih destinacija najviše posjećuju Floridu. Ipak, snaga toga tržišta najbolje se vidi

⁴ Skupina muzeja koja zajedno posjeduje više od 130 milijuna izložaka

po razvoju turističkih mjesta u blizini Boswasha ili čak unutar samog megalopolisa. Najpoznatija turistička mjesta uz obalu su Cape Cod u državi Massachusetts i Atlantic City u državi New Jersey, poznat po svojim kockarnicama. Zimi stanovnici Boswasha najradije putuju u planine Pocono i Catskill ili sjevernije u Vermont i New Hampshire.

UMJESTO ZAKLJUČKA

Kontaktno-spojni geografski položaj i posredničko umijeće njegovih stanovnika utjecali su na rani razvoj sjeveroistoka SAD-a. U prošlosti taj je prostor prihvatio milijunske mase imigranata, odigrao ulogu organizatora kolonizacije i gospodarske valorizacije cijele države i, što je posebno važno, uvijek se znao prilagoditi trenutnim političkim i ekonomskim prilikama.

Zahvaljujući tome, Boswash je do danas zadržao svoju inicijativnu ulogu unutar SAD-

a, a u mnogim se aspektima afirmirao i na svjetskoj razini. Orijentacija na znanost, visoku tehnologiju i uslužne djelatnosti, posebno financijsko poslovanje, kao odrednice njegova suvremenog razvoja, jamstvo su da će takvu svoju ulogu i nadalje zadržati.

Taj najveći svjetski megalopolis istovremeno je i ponajbolji primjer tercijarne urbanizacije, praćene intenzivnim procesima socio-prostorne mobilnosti stanovništva, diferenciranim razvojem stanovništva te funkcionalnom i fizionomskom integracijom tradicionalnih urbanih jezgri. Na temelju postojećih trendova može se očekivati mehanički priljev stanovništva u rubnim područjima istočne Pennsylvanije, sjeverne Virginije i New Hampshira, dok će stari gradovi rasti zahvaljujući prirodnom prirastu ili čak gubiti stanovništvo. To će se odraziti u promjeni rasnog i etničkog sastava na štetu bijelaca i starosjedilaca, ali manje negoli u drugim velikim gradovima, odnosno megalopolisima SAD-a.

LITERATURA I IZVORI:

- Blum, J. M. et al. (1963): The national experience: a history of the United States. Harcourt Brace & World, New York.
- De Blij, H. J., Muller, P. O. (1997): Geography: realms, regions, and concepts. John Wiley & Sons, Inc., New York.
- Demographic briefs & urban policy: US metropolitan areas: population: 1990-1996: ranked by change in 1990-1996 population.
- <http://www.publicpurpose.com/dm-96ma3.htm>
- Ellis, W., S. (1994): Boston: breaking new ground. National Geographic, 186, Vol. 1, 2-33.
- Friganović, M. (1990): Demografija: stanovništvo svijeta. Školska knjiga, Zagreb.
- Gore, R. (1990): Broadway: street of dreams. National Geographic, 178, Vol. 3, 57-87.
- Gottmann, J. (1961): Megalopolis: the urbanized northeastern seaboard of the United States. The Twentieth Century Fund, New York.
- Gottmann, J. (1987): Megalopolis revisited: 25 years later. Institute of urban Studies, University of Maryland.
- Hall, A. J. (1983): Brooklyn: the other side of the bridge. National Geographic, 163, Vol. 5, 580-613.
- Hall, A. J. (1990): Immigration today. National Geographic, 178, Vol. 3, 103-105.
- Hartz, J. (1981): New Jersey: A State of surprise. National Geographic, 160, Vol. 5, 568-599.
- Horton, T. (1993): Chesapeake Bay. National Geographic, 183, Vol. 6, 2-35.
- Hoyle, B.S.; Knowles, R.D. (1996): Modern transport geography. John Wiley & Sons, Chichester.
- Metropolis on the move: geographers look at urban sprawl. /Robert A. Harpert, Jean Gottmann, editors. New York: John Wiley & Sons, 1967.
- Mitchell, H. (1983): Washington D.C.: hometown behind the monuments. National Geographic, 163, Vol. 1, 565-579.

- Mumford, L. (1968): Grad u historiji: njegov postanak, njegovo mijenjanje, njegovi izgledi. Naprijed, Zagreb.
- Norton, M. B. et. al. (1986): A people and a nation: a history of the United States. Houghton Mifflin Company, Boston.
- Paterson, J.H. (1970): North America: a geography of Canada and the United States. 4th Edition. Oxford University Press.
- PlannersWeb: Planning Commissioners Journal. <http://www.webcom.com/pcj/most.html>
- Rand McNally Goode's world atlas / Edward B. Espenshade, Jr. editor. 18th ed. Chicago: Rand McNally, 1992.
- Statistical abstract of the United States 1996: the national data book. 116th ed. Washington D.C.: Department of Commerce, Bureau of the Census, 1996.
- Stražičić, N. (1984): Pomorska geografija svijeta, Školska knjiga, Zagreb.
- Swordlow, J. L. (1997): Under New York. National Geographic. 191, Vol. 2, 110-131.
- The world book encyclopedia. B, vol.2. Chicago: World Book, Inc., 1994.
- Thornbury, W. D. (1965): Regional geomorphology of the United States. John Wiley & Sons, New York.
- U. S. merchandise trade: exports, general imports, and imports for consumption: Washington D.C.: Department of Commerce, Bureau of the Census, 1996.
- Vresk, M. (1990): Osnovne urbane geografije. Školska knjiga, Zagreb.
- Vresk, M. (1984): Razvoj urbanih sisteme u svijetu. Školska knjiga, Zagreb.